

LEVER GENNEM ÅRTUSINDER

EN ØKSE I GENGANGEREN

En islænding skrev for omkring 900 år siden en saga om dengang, hvor Grønland blev opdaget. Sagaen starter i Irland og Skotland, men følger så enken Ød, der bosætter sig i Island. Snart efter forsvinder Ød dog ud af sagaen, og vi hører om den næste generation, heriblandt Erik den Røde, som bor i det nordlige Island. Han kommer på kant med sine naboer om nogle tømmerstokke, og det kommer til kamp imellem dem. Til sidst fører de lokale høvdinger en retssag på tingstedet ved Torsnæs mod Erik og dømmer ham fredløs.

Han forlader sit hjem og rejser over det iskolde, brusende hav, og snart dukker Grønlands kystlinje op i horisonten. Landet er en del goldere, end navnet antyder, men som der står i sagaen, er Erik den Røde sikker på, at flere vil få lyst til at komme dertil, hvis det har et godt navn. Han har med andre ord sans for markedsføring.

Landskabet er barsk, og hungersnød og dødelige epidemier flourer blandt dem, der har taget turen til Grønland. Vejret er til og med dårligt, og tilværelsen er så hård, at bonden Torkel inviterer den vise og sejdkyndige Torbjørg Lille Vølv til at forudsige fremtiden,

så de kan finde ud af, om de strenge tider snart vil få en ende. Torbjørg er smukt klædt og sidder på hynder polstret med hønsefjer og udfører sin magi. Hun kundgør, at ulykkerne ikke vil vare ved, men sådan går det nu ikke helt.

Senere kommer der nemlig sygdom på gården Lysefjord, og husfruen Sigrid dør. Spøgelset af den døde Sigrid hopper op i sengen til Erik den Rødes søn Torsten og forsøger at komme ind under tæppet til ham, selv om hun egentlig var gift med en anden mand, dengang hun levede. De må hugge en økse i brystet på den frimodige genganger for at få styr på situationen.

En anden af Erik den Rødes sønner, Lejf, sejler ud på det oprørte hav. Det voldsomme vejr kaster Lejf og hans besætning ud af kurs, og de ender med at komme frem til et land, som ingen havde forestillet sig fandtes. Landet er paradisisk med selvsåede hvedemarker og fornemme plantearter såsom vindruer. De kalder derfor landet Vinland.

En stor ekspedition på 160 nordboere rejser senere fra Grønland for at udforske Vinland. De møder nogle af de lokale, som de synes ser uhyggelige ud med deres store øjne og brede ansigter. Ekspeditionen ser også mærkelige skabninger med én fod, og netop sådan en enfoding skyder en spids pil efter den tredje af Eriks sønner, Torvald, og rammer ham lige i tyndtarmen.

Ød og Erik, Sigrid og Torsten, Lejf og Torvald. Irland, Island, Grønland og Vinland. Der er rimelig meget action i *Erik den Rødes saga*, og handlingen

flytter sig fra person til person, fra sted til sted og fra generation til generation. Sådan er det i alle sagaer. De er episke fortællinger med mange fortælletråde og store persongallerier.

Ordet saga betyder egentlig 'fortælling' eller 'beretning'. Det svarer også til ordet 'historie', der som bekendt både kan henvise til begivenheder, der er sket i virkeligheden, og til det pureste opspind, som når nogen forsøger at binde os en historie på ærmet - for eksempel om enfodede skabninger.

I middelalderen dækkede ordet saga også mundtlige fortællinger, men i dag bruger litteraturhistorikere det om en ganske særlig skriftlig genre fuld af drab, hævn, skæbnetro og kærlighed, der både kan forekomme langt fra vores liv i dag, og som stadig kan inspirere til moderne historier om alt det, der er virkelig vigtigt.

PENNE SNITTET AF GÅSEFJER

Sagagenren indeholder mange forskellige typer fortællinger, og forskere i litteratur har derfor inddelt den i undergrupper såsom kongesagaer, islændingesagaer, oldtidssagaer, samtidssagaer, bispesagaer og riddersagaer. De blev alle skrevet i Island, de fleste af dem i det 13. og 14. århundrede, altså i middelalderen, og lang tid efter at kristendommen var kommet til Norden.

I Island erstattede indbyggerne fra omkring år 1000 gradvis troen på Tor, Odin og Freja med den kristne treenighed. Men selv om historierne er skrevet i middelalderen, handler de hovedsageligt om begivenheder, fra før fortidens nordboere blev kristne. Langt

de fleste er derfor fortidsfortællinger, der giver indsigt i en verden, der lå mindst to århundreder forud for den tid, hvori de blev nedfældet på skrift.

Der er mange ting, som vi i dag ikke ved med sikkerhed om sagaerne. Vi kender for eksempel kun navnene på ganske få af dem, der skrev teksterne, og også den, der skrev *Erik den Rødes saga*, er ukendt for os. Men vi regner med, at præster eller munke ved islandske kirker, bispesæder og klostre nedskrev nogle af dem. En uddannelse som præst gav nemlig kendskab til skriftsproget, og folk i kirkens eller klostrenes tjeneste havde adgang til det nødvendige skriveudstyr som penne snittet af gåsefjer og blæk lavet af garvesyre og sammenkog af planter.

Sagaerne blev skrevet, flere århundreder før bogtrykkerkunsten blev opfundet, og hverken islændinge eller andre europæere kendte til papir på det tidspunkt. Islændingene skrev derfor på pergament lavet af kalveskind, der havde ligget i syre, og som munke eller andre eksperter havde tørret og skåret til. Vi ved dog, at nogle sagaer blev skrevet af høvdinge. Det er Snorri Sturluson, som levede i Reykholt i det vestlige Island fra 1179 til 1241, et godt eksempel på. Ud over at være en magtfuld høvding og politiker var han også både historiker og digter.

De originale versioner, som Snorri Sturluson nedfældede, er dog gået tabt og findes ikke længere. Faktisk er alle de sagaer, som er overleveret til vor tid, afskrifter. Dem, der skrev historierne af efter ældre kilder, ændrede og rettede ofte i de skrifter, som de

havde foran sig, og en saga findes derfor som regel i flere forskellige versioner.

Det er således ikke så enkelt at afgøre, hvem der stod bag en bestemt saga. Det er ikke som med moderne romaner, hvor læserne ofte ved, præcis hvem forfatteren er, og det nutidige begreb 'forfatter' er ikke helt dækkende for dem, der skrev historierne. Der er faktisk snarere tale om skrivere eller sågar redaktører, som sammenstykkede tekster, de kendte til i forvejen. Sagaskrivere kan heller ikke umiddelbart betragtes som forfattere i betydningen 'ophavsmænd', da de ikke nødvendigvis selv fandt på alt det, der står i sagaerne. Ofte arbejdede de videre på stof, som allerede fandtes i mundtligt overleverede fortællinger.

Det er sandsynligt, at høvdinge og deres storfamilier oprindeligt var sagaernes primære publikum. Snorri og de andre skrivere begik sig på norrønt, som var det sprog, befolkningen i Island talte på den tid, så alle kunne forstå fortællingerne. De adskilte sig altså markant fra de bibelhistorier om Adam og Eva, som præster skrev på latin, og som kun kirkens folk forstod.

Historierne koncentrerer sig om rejser og bosættelser, magt og ære, slægt og ægteskaber, og det var formentlig netop især dem uden for kirkernes og klostrenes mure, der gerne ville læse eller høre om den slags emner. Men det er ikke kun datidens mennesker, der har været tiltrukket af sagaerne, og min egen fascination startede som helt ung.

MINDETAVLE UNDER NEDFALDSBLADE

Det var en vanligt kølig sommer, hvor jeg var på ferie i Reykjavik, og efter at have set en udstilling med de gamle håndskrifter gav jeg mig i kast med at læse en saga. Jeg blev med det samme fængslet af, at de gamle bøger, som umiddelbart ser noget slidte og skrøbelige ud, faktisk indeholder en sand overflod af drama, digt og fortælling. Det var som at åbne en skatkiste fuld af levende historier.

Sagaer giver os moderne mennesker et unikt indblik i en fortidig verden, som vi ikke kan læse om andre steder. Og selv om mange tror det, er sagaerne ikke kun gammel litteratur, der hører til i middelalderen, men fortællinger med et langt og varieret efterliv både litterært og kulturelt. De er ikke kun lokalt forankrede på en lavaø i Nordatlanten blandt for længst afdøde islandske høvdinge og deres krigeriske familier, men lever videre i både Amerika og Asien helt ind i vores tid. Det er ikke mindst sagaernes vidtrækkende efterklange, der gør dem så interessante.

For nogle år siden var jeg på forskningsophold på Harvard University i Cambridge i den amerikanske stat Massachusetts for at skrive en bog sammen med en kollega derfra. En eftermiddag tog jeg en afstikker til et helt særligt sted i området ikke så langt fra universitetet. Der var høj blå himmel, og det var midt i et smukt New England-efterår. Jeg rodede rundt i de nedfaldne røde, gule og orange blade, som dækkede jorden, og jeg var lige ved at give op. Men til sidst fandt jeg det, jeg søgte.

I jorden lå en mindetavle over Lejf fra *Erik den Rødes saga*, hvor der stod, at netop her var stedet i Vinland, hvor han havde slået lejr omkring år 1000. Mindestenen gemte sig under de farverige efterårsblade ved en trafikeret indfaldsvej til Cambridge. Og hvis jeg ikke vidste bedre, havde jeg aldrig gættet, at jeg skulle finde et monument over en gammel nordboer lige der.

VINLANDS VIDTSTRAKTE SKOVE

Vi skal tilbage til 1800-tallet for at finde baggrunden for den spøjse mindetavle over Lejf. På det tidspunkt blev sagaer nemlig noget, som historikere, litteraturforskere og lingvister begyndte at interessere sig indgående for, ikke kun i Danmark og de andre nordiske lande, men også rundt omkring i Europa og sågar i USA.

Det var, længe før arkæologerne Helge og Anne Ingstad som de første i 1960'erne fandt bygningsrester og andre levn fra nordboere i Newfoundland i Canada, og før det dermed blev dokumenteret, at nordboere i starten af 1000-tallet havde sat læderstøvle på det nordamerikanske kontinent. Men før arkæologerne fandt de håndgribelige beviser, havde islændingenes sagaer om rejser til Vinland sat en masse spekulationer i gang blandt historikere og sprogforskere, som havde givet flere mere eller mindre vidtløftige forslag til, hvor Lejf og de andre nordboere havde været.

Den amerikanske kemiker Eben Norton Horsford var ivrig amatørarkæolog og nærstuderede sagaerne i slutningen af 1800-tallet. Han var optaget af de mange detaljerede beskrivelser af landskaberne i *Erik den*